

BALÁZS IMRE JÓZSEF

MEGŐRZÖTT TÁRGYAK TEKINTETE

Simon Magda: *Euridike alászáll.**Hátrahagyott versek*

■ Harsányi Zimra és Simon Magda köteteit közel egyszerre jelentette meg 2024-ben a nagyváradai Holnap Könyvek. Mindkét szerző a holokausztirodalom emblemikus műveit hozta létre – ezek a korabeli feljegyzésekre épülő szövegek a magyar női holokausztirodalom második korszakában, az 1960-as években nyerték el végső formájukat.¹ Harsányi Zimra *A téboly hétköznapijai* című könyve magyarul 1966-ban jelent meg először. A szerző alakja, amellyel, hogy Polcz Alaine *Asszony a fronton* című művének záróepizódjaiban is felbukkan, Tompa Andrea *Sokszor nem halunk meg* című, 2023-as regényében is megjelenik. Az, ahogyan Zimra figurája részévé válik Tilda életének a Tompa Andrea-regényben, pontosan annak az identitásnak a körvonalazásához járul hozzá a fiatal főszereplő esetében, amelyikre nehéz rátalálnia, amelyik a sok elhallgatás következtében már-már hozzáférhetetlen volt korábban számára. Rózsa Ágnes, Harsányi Zimra, Simon Magda nyitják meg Tilda útját a regényben a saját múltja felé.

A *Korunkban* Harsányi Zimra történetével, életművével visszatérően foglalkoztak Tompa Andrea tanulmányai,² az előkészületben levő, *Erdélyi magyar nőírók II* című kötetben³ a Harsányi-memoárt illetve Simon Magda *A nagy futószalagon* című művét külön tanulmányok értelmezik. Jelen írásban ezért Simon Magda most első ízben kiadott verseskötetét vizsgálom meg részletebben.

A hátrahagyott kézirat megjelenésének előtörténetét Gáspárik Attila vázolja fel a könyv előszavában.⁴ Simon Magda hagyatéka és szerzői jogai Majtényi Erikhez és családjához kerültek a szerző testvéreinek, Simon Klárának a végakarata nyomán. A kiadatlan kézirat 2023-ban bukkant elő a Majtényi-hagyatékból, és dokumentálható a kiadásra való előkészítése az egykori, bukaresti Kriterion számára – jelen kötet függelékébe is beillesztették a szerkesztők Domokos Géza 1975-ös hivatalos levelét, amely lényegében elutasítja a kézirat megjelentetését, arra hivatkozva, hogy posztumusz kéziratról lévén szó, az egyes szerkesztési-változtatási javaslatok már nem megbeszélhetők a szerzővel. (110.) Hogy nem a szerző személyével-életművével kapcsolatban voltak a kiadónak fenntartásai, azt egyébként jelzi, hogy egy évvel a levél kelte után, 1976-ban, a *Romániai Magyar Írók* sorozatban reprezentatív Simon Magda-kötet jelent meg, *Váradai harangok* címmel. *A nagy futószalagon* című könyv anyagán kívül a szerző egy másik kiemelkedő, sokszor hivatkozott munkáját, a *Cselédkenyér* is újraközölte a kötet, ezeken kívül pedig döntően Simon Magda publicisztikai munkáiból válogatott. A sorozat, akkor még az Irodalmi Könyvkiadó gondozásában, a *Tanyai lelkek* című kötetet is újrakiadta 1968-ban, bő tíz évvel az első megjelenést követően. Mindebből az rajzolódik ki, hogy a Simon Magda-kép döntően a dokumentumpróza és a riport műfajain keresz-

tül tűnt beilleszhetőnek az irodalomtörténeti emlékezetbe, Borbély András 2023-as írása is ezekből kiindulva beszél a Simon Magda-művek lehetséges aktualitásáról,⁵ egyben a kanonikus műfaji hierarchiák problémáját is felvetve, amelyek korábban csak kivételes esetekben tették lehetővé, hogy egyes riportok, riportsorozatok nagyobb figyelmet kapjanak az irodalmi nyilvánosságban.

Az *Euridiké alászáll* című verseskötetet következképpen egy olyan keretben helyezhetjük el, ahol az első sorban prózaíróként-riporterként ismert szerző a lírai műfajok területére rukkan át. A kötet előszavából/függelékanyagából kiderül, hogy Simon Magda már pályája elején, a húszas-harmincas években is írt verseket, ezekből a *Brassói Lapokban*, újságírói debütjének színhelyén is közölt 1934-től kezdődően. Még korábban, 1931-ben a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság eseményén is felolvasott néhányat, közülük a *Rohanó évek* című vers a korabeli sajtó tanúsága szerint kifejezetten tetszést aratott, a Sényi László szerkesztette *Székelyföld* című újság közölte is 1932 januárjában. A kötet törzsanyaga mégis két más életeseményhez kapcsolódik, ezek válnak olyan csomópontokká, amelyek köré versek íródnak. Az egyik 1945: a zittai lágerben születnek nagyobb számban Simon Magda emlékező, illetve az aktuális traumaélményeket feldolgozó versei. A másik csomópont 1964, ekkor veszíti el szerelmét, Karácsonyi Lászlót. A kötet verseinek nagyobbik része gyászvers, a társ elvesztésének fájdalma és a rá vonatkozó emlékek jelentik a kiindulópontot.

Az említett időbeli csomópontok kétszeresen is *A nagy futószalagon* című kötethez kapcsolják a versanyagot. Egyrészt azért, mert *A nagy futószalagon* is párbeszédszerűen indít, egy levéllel, amelyet a váraditottól ír a szerző szerelmének, és hozzá kanyarodik vissza a zárlat is. A helyzetek, érzelmek, és egyáltalán az elmesélendőnek gondolt történetelemek mintegy

letisztulnak, ha egy konkrét személyhez intézzük a szavainkat. Karácsonyi Lászlóhoz beszél tehát a lágernapló, és hozzá, illetve róla szólnak az *Euridike alászáll* gyászversei is. A zittai versek a megszületésük időpillanata miatt elválaszthatatlanok a *Riport a halálról* alcímű lágerkönyvtől. Bizonyos érzelmek és helyzetek – az elveszített anya képe, a barakkfelelősök terrorja miatt érzett tehetetlen gyűlölet, a hűgával való találkozások – átfedést mutatnak a két könyv anyaga között. Az 1945-ös versekben is megjelenik a társ közvetlen megszólítása – a *Levél az uramhoz* című például ugyanúgy a távoli kedvest és a közös hétköznapi rituálékát idézi („Most a rádióon motoz kezed. / Gombja kattán, – zene ömlik el lágyan, / Halkan. Majd száll, dübörög, szinte megnyílik / A szoba, – istenem: ez a Sors szimfónia.” – 80.), mint Radnóti Miklós számos klasszikusává vált lágerverse.

Az *Euridike alászáll* cím az Orpheusz-mítoszt idézi meg. Ahogy Rainer Maria Rilke sokat elemzett *Orpheusz, Eurüdiké, Hermész* című versében, a fókusz itt is Eurüdiké felé mozdul. Az eredeti mítoszban Orpheusz indul halott szerelme után az Alvilágba, hogy felhozza onnan őt. Rilkét és Simon Magdát viszont egyaránt a mítosz más irányból történő szemlélése foglalkoztatja. Rilkénél az válik fontossá, hogy a halálban való létezés radikálisan más, mint az élők léte: Eurüdiké más halottként, mint amilyen élőként volt. Simon Magdánál némileg más a fordított perspektíva motivációja: ő mintegy Orpheusz mítoszbeli szerepét ölti magára, hiszen őt hagyta magára saját Orpheusza, az Alvilágba távozva. Ebben a változatban tehát Eurüdiké, a nő válik Orpheusszá: „Ő alkudozik Kháronnal / hogy vinné, vinné, vinné már át – / a Styx sötét tükrére hajolván / sírva szólongatja hű Orfeuszát.” (20.) A Simon Magdaféle mítoszártat végpontja egyértelműen pesszimistább annál, amit az eredeti Orpheusza remél: „Orfeusz is rendezi kő-ágyát, / már régen s nagyon várja Euridikét.” (20.) A találkozás tehát mintha már eleve, a kiindulópont sze-

rint is csak a halálban, az Alvilágban mehetne végbe. Azt is fontos észrevennünk viszont, hogy Simon Magda változatában a fájdalmas dal éneklésének, a lant zengetésének képessége Eurüdiké birtokában van. A költészet ereje nem szükségképpen férif princípium.

A Rilke-versek kontextusa egy másik vonatkozásban is releváns a Simon Magda-féle szemléletmód kapcsán. Az elveszített társhoz a versek beszélője újra és újra a tárgyakon keresztül próbál visszatálatni. A tárgyakba gesztusok, mozdulatok, történetek íródnak. A kötet egyik legemlékezetesebb képében még a tekintet képessége is: „a könyvek színes hátát / tovább szívja a nap / hatvannégy szemével / a sakk bámul rám elhagyottan”. (24.) Ebben a képben a sakktabla minden kockája szemmé változik, az eltávozott társ sakkbajnok-identitásának visszatükrözőjeként. A kötet egy másik kiemelkedő versében, a *Hideg márciusban* szintén tárgyi valójában jelenik meg a múlt. Ezúttal azonban a megsemmisülő tárgyakra irányul a figyelem, ezek közé a papírhalmazok, szövegek is bekerülnek. A vershelyzet a kandallóban sorra elégtő dokumentumok, emlékek sorát idézi meg: „Mi volt igaz, mi nem, ki tudná ma már? / Égjetek hát, autobiográfiák, / melyekben annyiszor megszülettem, / de halni, tudom, csak egyszer fogok.” (33.) A vers implicit reflexiót tartalmaz az államszocializmus önéletrajz-gyártó gépezetéről, amelyek a változó követelményrendszer szerint mindig újraíratták a káderek önéletrajzait is. A végső, egyetlen igazság, sugallja Simon Magda verse, voltaképpen a halál kapujában érkezik el, ott már nincsenek variációs lehetőségek.

A kötet egy másik fontos verse a zsidó tradíciókhoz kapcsolódik. Az *Új Hagada* 1945 húsvétján, a zittai lágereben született. Pontosán idézi meg az emlékezés beszédmódjait, a végső kérdések kapcsán viszont kilép a tradícióból: „Ezen az éjszakán nem a legkisebb kérdez, / hanem a legkisebbtől a legöregebig / mindenki kérdez. // És nem négy kérdést kérdezzünk / ezen az éjszakán, /

csupán két kérdés sikolt bennünk: / Miért?! és: / Meddig?!” (88.) Az apa emlékének szentelt másik lágerversben maga a tradíció még érintetlen volt, csak a folytathatósága kérdőjeleződött meg az adott történelmi kontextusban: „Idegenek jáltak ki-be a házba, / Ültünk hét napot porig sújtó gyászban, / Az ősi törvény szerint. // Miértünk már senki / Nem szagat ruhát, / S nem akad, ki elmondja / A halotti imát.” (73.) A kötet két csomópontja köré szerveződő verseket tehát egymás tükrében látjuk. A lágervers emlékeztetőséget a történelem taszítja ki medréből, az igazán személyes gyász versei pedig a hatvanas években jóval túlmutatnak a gyász rituális időkeretein. A temetőhöz villamosozó társ a sírban fekvőket is társadalomként látatja olykor, egymáshoz fűződő viszonyait kutatja. Az emlékezés és gyász több versben is (*A temetőbe menet, A sírnál, Gyász* stb.) túlmutat a személyes dimenzió. Simon Magda mások fölött mond ítéletet, vagy mások tekintetét keresi, azonosul helyzetükkel: „asszonyok feketében / rajtuk a magány jele, / minden stigmánál / égőbben, / a gyász mindörökre / megkülönbözteti őket a többiektől.” (63.)

Összességében megállapítható, hogy az *Euridike alászáll* Simon Magda tanúságtevő, az emlékezés fontosságát állító könyveinek sorába illeszkedik. Noha színvonalában nem egyenletes, érzelmi hitelességét és gesztusértékét tekintve figyelemre méltó munka. Kiemelkedő verseiben sikerül túllépnie a szerzőnek a gyász személyes, rituális folyamatain, és kiterjesztenie azt a világerzékelés általánosabb vonatkozása-ira is, a tárgypoétika vagy az abszurd létérzékelés felé. A kötet kimozdítja a mitológiai történeteket azok vélt rögzítettségéből, és azt mutatja meg, hogy a megéltég folyamatában nem a korábbi mintákhoz való igazodás tűnik lényegesnek, hanem az érzelmi azonosulás lehetősége. Ebben a folyamatban Eurüdiké átvetheti a mítoszi Orpheusz helyét, az olvasó pedig továbbra is rá fog ismerni a történetre. Arra a történetre, amelyik időben újra és újra más arcát mutatja.

■ JEGYZETEK

1. Tompa Andrea: *Háromszoros kisebbségben, elfelejtve. Gondolatok a romániai magyar női holokausztírodalom olvasása közben.* Korunk 2021/4. 81.
2. Uo., illetve: Tompa Andrea: *A mosoly országai. Harsányi Zimra sok élete.* Korunk 2022/4. 50–58.
3. Előzménye: Balázs Imre József (szerk.): *Erdélyi magyar nőírók.* Komp-Press, Kvár, 2022.
4. Gáspárik Attila: *Simon Magda, a rejtőzködő költő.* In: S. M.: *Euridike alászáll.* i. m. 13.
5. Borbély András: *Halálszignál, életjel: Simon Magda.* Új Szem 2023. 02. 15. <https://ujszem.org/2023/02/15/halalszignál-életjel-borbély-andrás-simon-magda-riportpoetika-folyamatabrazolas-pillanatkep/>

